

kondász katalin

"valami készül hunniában?"

Béládi Miklós az újabb magyar prózáról

"A magyar irodalom a fejlődés drámai szakaszába lépett mostanában" - mondta Sőtér István Béládi Miklós ravatalánál. Ez az a mondat, amiből kiindulhatunk, hogy megismerjük Béládi vélekedését a mai magyar irodalomról. **Értékváltozások** című posztumusz kötetének címadó tanulmányában foglalta össze mindazt, amit már korábbi köteteiben megjelent, e témáról szóló írásaiiban elmondott. Útmutató ez a tanulmány ahhoz, hogy fölterképezzük az újabb magyar próza csomópontjait, s hogy eligazodjunk Béládinak a XX. századi magyar irodalomról alkotott "koordináta-rendszerében", miként Kulcsár Szabó Ernő írja az **Érintkezési pontokról** szóló recenziójában.

Irodalmunk a korszakváltás folyamatát éli: egy periódus lezárult, s egy új szemlélet van kialakulóban, vagy talán már ki is alakult. Ez a korszakhatár Béládi nézőpontja, ahonnan a felszabadulás óta eltelt időszakot szemléli, s a jövő felé is tekint: így válik kérdéssé a kontinuitás-diszkontinuitás. A magyar irodalom folytonosságában letagadhatatlanul szakadások keletkeztek, melyek a változás velejárói, ezért Béládi a hagyományhoz való viszonyulásban a folytonosság és a

megszakítottság közti utat javasolja: a tradíciónak élnie kell a jelen irodalmában, azonban nem lehet kizárólagos. Tehát úgy kell a kontinuitást biztosítani, hogy a múlttól való elszakadás magában foglalja a megújulás lehetőségét. Az értékörzés és újítás szintézise a valóságábrázoló realizmusnak mint értéknek az újraalkotására vonatkoztatható: Béládi kiindulópontja, hogy nem az életközeli ábrázolás vált időszerűtlenné, csupán a terjengősség, ezért kell a realizmusnak megújulnia! Értékkritikája, bármely 1945 utáni irodalmi korszakot tekintve azon alapult, hogy mennyiben ábrázolja az adott mű a magyar valóságot. Ezt az óhaját összekapcsolta a formai korszerűség, a világirodalmi befogadás igényével, s ennek a szintézisnek a teljesítését várta a kortárs prózától. Mivel ez a kívánalma csak remény maradt, azt is megkérdőjelezte, lehetséges-e ilyen összegzés a gyakorlatban, nem csupán egy "hibrid növényről" van-e szó, amely csak elméleti úton állítható elő. A modernség és hagyományörzés, egyetemes emberi kérdések és a társadalom ábrázolásának különválasztottsága okozta Béládi szerint az a "kétsarkú feszültséget", ami még ma is kettéosztja irodalmunkat.

Mik a gyökerei a csonka magyar realizmusnak, miért nem valósult meg máig sem a szintézis? Elsődleges ok, hogy maga a magyar valóság volt nyomasztó az írókra nézve. Sőtér István Játék és valóság című tanulmányában említi Kolozsvári Grandpierre Emil vélekedését e témáról: Grandpierre "antiepikus nyersanyagról" beszél. A magyar társadalom igazi és sajátos típusok híján lehetőséget sem nyújtott a realista ábrázolásra, a megfoghatatlant pedig nem lehetséges tárgyul választani. Sőtér ezek után fölteszi a kérdést: volt-e egyáltalán valaha Magyarországon ábrázolható valóság? Nem várhatunk el teljes realizmust olyan néptől, amelynek még a társadalma sem alakult ki teljes mivoltában. Sőtér szerint a provinciálissá váló Jókaiival az átfogó valóságábrázolás esélye szűnt meg, Mikszáth pedig kora

széthulló valóságának töredékei között nem alkotta meg a nagy művet: "Magyarországon az egyetlen valóság a valóság hiánya."

Béládi szerint a magyar próza szétszakítottsága, a társadalmi-nemzeti mondanivaló és a stílus megújításának kettős parancsa okozta az összegzések lehetőségeinek elsikkadását: a magyar regény száz esztendő útjában és legújabb fejleményeiben. A magyar irodalomnak a líra volt a folyamatosan nagy értéket teremtő műfaja, míg az epikára a felemás fejlődés, a kialakulatlanság és elsatnyulás volt jellemző. Szilágyi Ákos is tartósan líraközpontú magyar irodalomról beszél, az epika csak a megújuló korszakunkban tört előre, s vette át a líra eddigi vezető szerepét. A valóságos lét töredezettségével magyarázható irodalmunk líraközpontúsága: egy történelmi szinten tételenző valóság nélküli létnek művészi kifejezése szükségképpen lírai jelleget ölt. A prózaepika újabban tapasztalható szemléleti, poétikai és nemzeti megújulásakor már nem a valóságos lét széthullásáról van szó, csupán a valóságos létet helyettesítő, azt elfedő ideológia felbomlásáról! Szilágyi Ákos szerint a magyar prózaíró szerepe a magyar epika megteremtése! De mindent előlől, légüres térben kell kezdenie, mert sem tagadólag, sem újraválasztva nem ismeri el a hagyomány létét: nincs folytonosság prózáinkban, hiányzik a múlt és jelen epikai formáinak dialógusa. Ez az elgondolás a legradikálisabb a hagyomány kérdésében, ugyanis Béládi, Balassa, Kulcsár Szabó, Szegedy-Maszák mind beszélnek nem csupán a realizmus, hanem a kísérletező próza "őseiről" is (pl.: Krúdy, Kosztolányi, Csáth, Füst Milán stb.) Balassa Péter Észjárás és forma című tanulmányában rejtőzködő hagyománynak nevezi a századforduló novellisztikáját, mivel az ekkor teremtett tradíció nem kanonikus, hanem folyton újraelveneredő: a hetvenes évek kísérletező prózájának legközvetlenebb elődei (Déry, Ottlik, Mándy stb.) is innen merítettek.

Századunk epikájának megkésetttségét az európai modern regényfejlődéshez képest Kulcsár Szabó Ernő a funkcióeltolódással magyarázza: szolgálati irodalom nem teremthet esztétikai értéket; az egyoldalú nemzeti tematika kirekeszti az emberi problémák föltárását. A gyökerek a századforduló "dzensentroid magatartásában" (Balassa), avult közösségi eszményében keresendőek: a kor ún. individualizációs élményei (a létbevetettség, a lét végességének tudata, egyetemes világképválság stb.) nem érintették meg a hagyományos magyar regényt, ez csupán az előbb említett kísérletező elődök műveiben tapasztalható.

Hogyan hatottak ezek az előzmények az 1945 utáni irodalomra? Béládi az 1945 és az 1948 közötti időszakot a szintézis megteremtésének lehetőségeként értékelte. 1945 nem elsősorban kozszakok vízváltatója, hanem összekötő kapocs: a második világháború előtti esztendőkből a hagyományos realizmus biztonsgtudata mellett a kísérletezés igénye is élt; az új szemléletmód és stílus eszközök meghonosítása, "a gondolati tartalmaktól viszolygó magyar próza részoktatása az intellektuális áttekintés lehetőségére". (A magyar regény új útjai) Mindez a realista módszer fölfrissítésének, a magyar regény átváltozásának ígéretét hordozta magában 1945 után. Béládi szerint ekkor megvolt az összhang a prózában rejlő képességek és a kor igényei között: a társadalom felszabadítása mellett az irodalom "önfelszabadítása" is végbement a provincializmus jáрма alól. A szemlélet és stílus sokszínűsége, a realista és nem realista módszerek összeegyeztetése teremtette meg az összegzés, az "igaz magyar történet" megírásának lehetőségét. (pl.: Déry, Némth László, Illyés, Darvas József stb.) A fordulat éve után azonban elsikkadtak ezek a törekvések, ezért az ötvenes évek irodalmi nemlétének elmúltával, a hatvanas évek kezdetén ezekhez az eredményekhez kellett visszanyúlni.

Béládi a magyar irodalom új korszakát a hatvanas évektől kezdve számítja, melyeket a föllendülés éveinek tart. "Irodalmi kivirágzás" ez az évtized az ötvenes évek sematizmusa után. A modernizálódás kezdete figyelhető meg ebben az időszakban: a világkép, a szemlélet megújulása; a bölcséleti igény és az epikai előadásmód összeegyeztetése; a regényszerkezet korszerűsödése (időkezelés, nézőpontváltakozás); a személyesség, ironia, groteszk bevitele a regénybe. Emellett a valóságábrázolás követelményéről sem mondtak le! Együtt jelentkezett a társadalmi és emberi lényeg megragadása. Béládi ismét a szintézis megvalósítását várta: a történelem tablójának és a személyiség lélekrajzának együttes megfestését, a hagyományos és az új ábrázolási eszközök egybehangolásával. (pl.: Konrád György, Sükösd Mihály, Gyurkó László, Sánta Ferenc, Fejes Endre stb.) Azonban az egyes irányzatok külön-külön teljesítették csak kívánalmait, összegzésre egyik sem vállalkozott: a tényirodalom és szociográfia társadalomábrázolása nem teremthet önmagában modern regényt; a parabola, az abszurd, a groteszk formáit pedig kimerülőnek látta Béládi, "modernkedő sematizmusnak" tartotta. Az avantgarde irányzatokat sohasem szerette, mert nem kapcsolódnak szervesen a magyar irodalomhoz, azt azonban elismerte, hogy szükséges lépései az előbbrejutásnak, mivel kitágítják a befogadóképességet, föllazítják az egyoldalú hagyománytiszteletet stb. A kezdeményező erő kimerülését azzal magyarázta, hogy végülis a hatvanas évek szerepe adósságtörlesztés volt, a világirodalomhoz képest a lemaradás behozása: ezt teljesítette ez az évtized. Példaként, sőt normaként a hatvanas évek műveit állította Béládi a következő időszak elé, nem csoda hát, ha most sem látta megvalósulni óhajait. Itt kell megemlíteni, hogy Kulcsár Szabó Ernő elutasítja a hatvanas évek mérceként való állítását, mivel ún. pragmatikus esztétikai beállítódás jellemezte ezt az időszakot: az olvasók pusztán társadalmi, erkölcsi kérdések

megfogalmazását várták a kortárs prózától. Az epikai hagyomány szempontjából pedig ez az évtized nem képviselt olyan átütő erőt, hogy a hetvenes évek prózája ne tudná azt meghaladni, ezért ő a hetvenes évektől kezdve számítja irodalmunk új korszakát.

A pályakezdők megítélésében finom árnyalatokat vehetünk észre Béládi írásaiban. Különválasztja az évtized első és második felének prózaírását: ez annak feleltethető meg, hogy kezdeti kétségei után bizakodni kezd az új nemzedékben és új korszakban. A fiatal írók tekintélyromboló szevedéllyel léptek föl, de "jeans-irodalmuk" csupán az előző generációval való szembenállást fejezte ki, nem hozott igazi újítást a formában; végülis átlagos összteljesítményt nyújtottak, nem született kiemelkedő műalkotás. Béládi kételyeit fejezte ki, hogy a fiatalok vajon be tudják-e tölteni a nagy nemzedék távoztával keletkezett űrt? (Itt Németh László, Veres Péter halálára kell elsősorban gondolnunk.) "Lehet, hogy a türelmetlenség beszél belőlem, de nem tudok nem arra gondolni, hogy tíz esztendő múlva ez a generáció nő bele a derékhad szerepébe, vagyis nekik kell költészetben, szépprózában, drámában átvenni és fönn tartani a magyar irodalom folytonosságát." (A hetvenes évek "fiatal" írói) Az évtized második fele eloszlatte Béládi kétségeit: ha új írói mozgalomról, közös elveket valló nemzedékről, egységes korszakról nem is beszélhetünk, de olyan művek születtek, melyek "az új irodalom második hullámát" hozták el. (pl.: Mészöly, Esterházy, Nádas, Lengyel Péter, Tandori stb.)

Mészölyt Déry, Ottlik, Mátyás stb. mellett említi Béládi. Számukra az önkifejezés, személyesség, a bölcséleti igény, az esszéisztikus reflexiók, az általános emberi kérdések jelenléte elsődleges az alkotásban, nem pedig szociológiai, politikai problémák megírása. Mészöly első méltatójaként kiemeli az események elbeszélhetőségének megkérdőjelezését, a modern regényszerkezetet, a cselekmény redukálását - már Az

atléta halálában is, de ennek csúcsa és egyben végpontja a Film. Balassa Péter ezt a regényt tartja megújuló prózánkon belül a fordulópontnak, amikor a redukció teljesen fölszámolja a történetet, s ezután már csak visszatérni lehet hozzá. Az átváltozó epika eme második fázisa eltávolodik az első néhány jellemzőjétől: a műfaj föl hagy a nominalizmussal – ami az általános állításoktól való viszolygás megszűnését jelenti –, eltűnik a nyelvi öntükrözés központi jelentősége és az elbeszélői mód tematizálása, s újra a történet kerül a középpontba a narráció helyett, Balassa véleménye szerint. Mészöly Film utáni novellisztikája és a **Megbocsátás** című kisregény reperezentálja ezt a váltást. (**Átváltozások prózánk megújulásán belül**). Csuhai István figyelt föl **Szenbenállás és személyesség** című dolgozatában, hogy épp a **Megbocsátás**, de Krasznahorkai és Esterházy művészete is azt példázza, hogy az újabb próza sem törekszik a valóság megszüntetésére, ami tulajdonképpen nem is lehetséges. A realizmus és nem-realizmus problémáját egy új alakítástechnika, "új realizmus" kialakulása (Mészöly Miklós kifejezése) látszik megoldani. Béládi a következőképpen látja Mészöly és a realizmus kapcsolatát: ő és Ottlik azok az írók, akik az elérhetetlent veszik célba azzal, hogy a "tisztá epikát", az "igazi regényt" akarják megvalósítani; ez a műfaj abszolútummá emelése, hogy ugyanolyan teljes valóság legyen, mint az, aminek elemeiből összeállt. Ezt soha nem lehet megvalósítani, ezért Béládi a szerinte elérhető cél kitűzésére ösztönzi Mészölyt: ő az, akinek meg kell írnia a korábrázoló nagy regényt, a "magyar történetet"! Hauser Arnold szavaival erősíti meg, hogy elérkezett már erre az idő, annyi korszakváltás után: "Nem lehetséges mindenkor minden, de a mindenkori lehetőség sem valósítható meg bárki által; nélkülözhetetlen a jókor jött és kellő helyen jelentkező valódi tehetség." (Az epika megtisztítása és fölvezetése) Az idézet aktualitását mi sem bizonyíthatja jobban, mint Esterházy "berobbanása" S Mészöly, ha "nagy

regényt" nem is írt, kisépikai formákban teljesített valamit a feladatból (pl. **Magyar novella**), a ma "valódi tehetsége" azonban a már előbb említett fiatal író, aki Ottlik és Mészöly nyomdokain halad.

Béládi már a **Pápai vizeken ne kalózkodj** című írást is ígéretesnek véli, a mai próza egyik lehetőségével kísérletező előtanulmánynak. A **Termelési regény**vel az ígélet valóra is vált, "csoda számba megy" Béládi véleménye szerint, de nemcsak mint művet értékeli, hanem azt is megállapítja, hogy jelentős vonásokkal módosította prózairodalmunk arculatát. A hagyományos regény fikciójával való leszámolás közben nem szakít teljesen vele, met új alapokon akarja fölépíteni a műfajt. Balassa Péter **Hagyományértelmezések újabb prózáinkban** című írása fejti tovább e gondolatsort: ilyen alap lehet az elfeledett archaikum újrafelfedezése. Béládi Esterházy művészetét a "létezés reformjának", a szubjektivitás "csendes forradalmasításának" véli; Esterházy posztmodernista eszközökkel "anti-posztmodernista" világot hoz létre, ami értékvédő szemléletet jelent: letűnt emberi értékeket rehabilitál műveiben, s ezen értékek becsületének visszaadása általában jellemző mai prózáinkra. Különösen fontos korunkban kiemelni az irodalom értékvédő funkcióját: civilizációnk előrehaladott állapotában nem helyettesítheti azt sem a tudomány, sem a "gépesített kultúra". Végülis Béládi bizakodással tekintett a magyar irodalom jövőjébe: "E jegyzet írója, más irodalmi eszményrendszerben nevelkedve, nem kevés mélabúval kénytelen rögzíteni az idő múlását, látva a **Termelési regényt**, mindinkább megerősödik benne a belátás: egy irodalmi korszak kezd végérvényesen lezárulni, hogy helyet adjon a következőnek, amelyet ért is meg nem is, de legalább azt tiszta szívvel mondhatja: méltó utódok kezébe jut az, ami nem más, mint a magyar irodalom jövője..." (Az új érzékenység és az elbeszélés személyessége) Kenyeres Zoltán írja Béládiról, hogy ő azt

emelte ki az új kezdeményezésekben, ami az életközelséget jelentette. A mai magyar élet valóságából kiindulva kell a lét nagy kérdéseire válaszolni - vallotta Béládi, s ezt látta megvalósulni az újabb magyar prózában. Ismét ki kell emelnünk gondolkodásának árnyaltságát: nem biztos, hogy mindent, amit az újonnan föllépett nemzedék csinál jó, mert modern (!), de az ellenkezője sem igaz.

Ha a jövőbe vetett hite volt is Béládinak, mégsem egyértelműen pozitív a kép, sem az 1945 óta eltelt időszakot, sem az elkövetkezendőket tekintve. Béládi egységes folyamatnak tekintette a felszabadulás utáni irodalmat, holott az tele volt törésekkel, s ő maga mondja ki, hogy nincs egységes korstílusa ennek az időszaknak, csupán egymással ötvöződő irányzatok vannak. a jövőt illetően pedig azt táplálhat kételyeket, hogy csak művek születtek, "biztató jelek", miként Béládi mondta; nem beszélhetünk egységes korszakról, nemzedékről, mozgalomról. Hekerle László szavai ebbeli kétségeinket erősítik meg: "A mai magyar irodalomról kellene írni végre. De nem lehetséges. Nincs ilyen." A problémát egész mai magyar valóságunkra kitégíthatjuk: Balassa Péter fejti ki A kalóz méhek és a kas című írásában, hogy él bennünk az új kultúra igénye - azt hiszem, egyáltalán a kultúra igénye -, s az irodalomnak ezt kell megteremtenie. Azonban minden "túlerő szellemi magatartás" elértéktelendett. Ennek okát az ideológiai félelemben és a gondolati szűkösségekben (!) látja. S elveszik az irodalom "luxus" jellege, fölöslegesség öntudata, ha a társadalom napi eredményeket vár el tőle: "vegetál ez a társadalom, mert fölöslegessé válik számára a fölösleges..."

Nos, hogy a mai magyar irodalom - ellentmondva Hekerle László végtelen szavainak - kísérletezése mikor érkezik el kiteljesedéséhez, milyen értékeket, hagyományt fog teremteni, ma még nem tudjuk, s ahogy Béládi föltette a kérdést, mi is föltehetjük: "Valami készül Hunniában?"

Felhasznált irodalom

Béládi Miklós:

Érintkezési pontok, Bp. 1974. Jelentés egy íróról
Elbeszélés vagy "szöveg"
Gondolatok negyedszázad irodalmáról
A magyar regény új útjai

Történelmi jelenidő Bp. 1981.

A hetvenes évek irodalma
A hetvenes évek "fiatal" írói

Válaszutak, Bp. 1983. Irodalomtörténet és kritika

Az elbeszélő illetékessége
Az epika megtisztítása és
főlvezetése
Közelmúltunk vaskorszaka
Az új érzékenység és az elbeszélés
személyessége
A regény útjai
Helyzetkép

Értékváltozások, Bp. 1986. Értékváltozások

A másik Móricz: a kisregények írója
A megőrzött szellemi haza

Más szerzőktől

Balassa Péter: **Észjárás és forma = A színelváltozás**, Bp. 1982. Átváltozás prózánk megújulásán belül = Észjárások és formák, Bp. 1985. Hagyományértelmezések újabb prózában = **A látvány és a szavak**, Bp. 1987. A kalóz méhek és a kas = **A regényről**, Bp. 1986.

Kenyeres Zoltán: **Töredék Béládi Miklósról** = Jelenkor, 1984/3

Kulcsár Szabó Ernő: **Zavarbaejtő elbeszélés**, Bp. 1984.

Sótér István: **Búcsú Béládi Miklóstól** = Kortárs, 1984/1.
Játék és valóság = **Gyűrűk**, Bp. 1980.

Szilágyi Ákos: **Hanyatlás és kezdet a legújabb magyar irodalomban** = **Nem vagyok** kritikus, Bp. 1984.